КАЄВИЧ О.І., аспірант
Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Інформація й інформаційні технології як економічний продукт у сучасному світі є стратегічно важливішими за матеріальні ресурси та будь-яку іншу продукцію індустріальної доби. Але інформаційні технології є складовою, технологічною основою інтелектуальної революції, у ширшому плані – настання справжньої Ери Інтелекту [1]. Адже могутність сучасної країни передусім починає визначатися кількістю та якістю плодів національного розуму.

Основною економічною категорією у новітній економіці є інтелектуальний капітал, який В. Врублевський, О. Мороз та Ю. Наєнко визначають наступним чином: „Інтелектуальний капітал – це сума знань, досвід, професійна підготовка та інтуїція всіх працівників підприємства, установи (або держави). До цього слід додати напрацьовані людські зв'язки, інформацію у вигляді баз даних, інтелектуальну власність, комп'ютерну мережу, що миттєво опрацьовує й передає інформацію всім працівникам відповідної структури, завдяки чому вдається швидко й адекватно реагувати на зміни" [1].

Цілком зрозуміло, що інтелектуальний капітал не може формуватися без участі людини. За ситуації, коли усі знання, наукові досягнення людства будуть накопичені на штучних носіях і зберігатимуться окремо, а люди не матимуть доступу до цієї інформації інтелектуальний капітал втратить утилітарність, не буде накопичуватися, не приноситиме прибутку. Таким чином, інтелектуальний капітал як такий не може існувати без людини. Він утворюється на основі людського капіталу у вигляді знань, вмінь, навичок, обміну інформацією між людьми. Взагалі поняття інформації та людського капіталу є взаємно пов'язані. Інформація є рушійною силою людського капіталу, базою знань та помилок, які з часом утворюють нові знання.

Капелюшников Р. зазначає, що під людським капіталом розуміють запас знань, навичок здібностей, які є в кожної людини і які вона може застосовувати у виробничих або у споживчих цілях [2]. У праці „Вплив інвестицій у людський капітал на заробітки" Г. Бекер пропонує загальний аналіз інвестицій у людський капітал, який пояснює чимало різнорідних явищ, обумовлених взаємозв'язками між

обдарованістю людей, рівнем освіти, заробітками та особливостями інвесторів [3]. О. Грішнова дає наступне визначення: „Людський капітал – це економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особливих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу" [4].

Існують і інші підходи до співвідношення людського та інтелектуального капіталу [5]. Так, автори монографії „Інноваційна складова економічного розвитку" зазначають, що елементи інтелектуального капіталу є неоднорідними. Незважаючи на те, що всі вони породжені людським інтелектом, одні з них існують у вигляді знань, невідокремлених від людей, що ним володіють, а інші утворюють свого роду об'єктивні умови застосування цих знань для підвищення конкурентоспроможність фірми. Тому дослідники виділяють в інтелектуальному капіталі два блоки: людський капітал, втілений у працівниках компанії у вигляді їхнього досвіду, знань, навичок, здібностей до інновацій, а також у загальній культурі, філософії фірми, її внутрішніх цінностях, і структурний капітал, що включає патенти, ліцензії, торгові марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі та інші об'єктивні фактори.

У той же час дослідники наводять інше визначення інтелектуального капіталу. „Інтелектуальний капітал – це інтелектуальний потенціал, який активно використовується в процесах економічного розвитку" [1]. Отже, інтелектуальний капітал пов'язаний з інтелектуальним потенціалом. Розглянемо різні підходи до інтелектуального потенціалу на мікро- та макрорівні. Є. Панченко досліджує інтелектуальний потенціал на рівні компаній [6]. Під інтелектуальним потенціалом автор розуміє здатність працівників компанії пропонувати нові ідеї у різних сферах діяльності: виробництві, дослідженнях, маркетингу, фінансах тощо. Інтелектуальний потенціал не існує окремо від процесу прийняття працівником рішень, він не піддається фінансовим оцінкам, а тому, на відміну від патентного, не підлягає обліку в бухгалтерських балансах. Рівень інтелектуального потенціалу піддається кількісному оцінюванню на основі різних тестів [6].

Інші вчені зазначають, що для оцінювання умов росту інтелектуального потенціалу аналізуються складові інтелектуального капіталу [7]. Інтелектуальний потенціал має тенденцію до зростання тільки тоді, коли створюються нові об'єкти інтелектуальної власності,

проводяться науково-дослідні роботи й дослідно-конструкторські роботи, коли створюються об'єкти авторського права, об'єкти промислової власності і ноу-хау. При кількісному оцінюванні рівня розвитку інтелектуального капіталу організації, автор пропонує наступне визначення: інтелектуальний капітал – це інтелектуальний інструментарій організації, що визначає її творчі можливості по створенню і реалізації інтелектуальної і інноваційної продукції, який має три складові: кадровий капітал, інтелектуальна власність, маркетингові активи.

У свою чергу, кадровий капітал поділяються на: 1) людські активи; 2) структурні активи. Людські активи – це перш за все співробітники організації, фахівці, наділені знаннями і навиками, професійними якостями, люди з певним характером і здібностями, вихованням і культурою. Людські активи відіграють першорядну роль у створенні інтелектуального капіталу організації. Знання і навички співробітників організації, їх професійні якості є тією частиною інструментарію, за допомогою якого створюється інтелектуальна продукція, що формує нематеріальні активи організації.

Структурні активи зумовлюють той потенціал творчої активності колективу співробітників організації, який забезпечує ефективне використання людських активів, що дозволяє одержати більше, ніж суму зусиль окремих членів організації. Ця складова кадрового капіталу визначається перш за все корпоративною культурою, загальною культурою взаємодій у колективі і сприяє накопиченню знань, придбанню нових навичок, збагаченню досвіду і вдосконаленню професійних якостей фахівців.

Інтелектуальна власність створюється співробітниками організації на базі їх знань і досвіду та поповнює нематеріальні активи організації. З одного боку, інтелектуальна власність стає товаром на ринку інтелектуальної продукції, з іншого, інтелектуальна власність – це також частина інтелектуального інструментарію, яка безпосередньо бере участь у створенні інновації і її реалізації, визначаючи вартість продукції та її ціну. До складу об'єктів інтелектуальної власності належать: об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права, ноу-хау.

Третьою складовою інтелектуального капіталу є маркетингові активи. Це імідж фірми, популярність її торгової марки і відповідна клієнтська база. Маркетингові активи визначаються також встановленими й успішно функціонуючими зв'язками організації в рамках національної інноваційної системи (НІС) та її міжнародними зв'язками і котируваннями на ринках цінних паперів.

На макрорівні, інтелектуальний потенціал фігурує у всіх галузях суспільного життя: науковці вважають аспірантуру та докторантуру одним з основних джерел постійного поповнення і відновлення інтелектуального потенціалу держави, медичні працівники вважають, що значний вклад в інтелектуальний потенціал вносять медики, різні партії наголошують, що вони формують інтелектуальний потенціал, аналогічне стверджують бібліотекарі, вчителі, бізнесмени, військові, працівники телекомунікацій, представники духовенства. Кожен з них правий. Якщо розглядати кожну галузь, як компанію (на мікрорівні), то можна визначити кількісний показник інтелектуального потенціалу кожної з них, але це не дасть якісного співвідношення галузей у силу відмінності їх походження, але об'єднання інтелектуальних потенціалів кожної галузі держави утворює інтелектуальний потенціал держави. Таким чином, інтелектуальний потенціал держави – це об'єднання інтелектуальних потенціалів кожної галузі даної країни.

Вовканич С. трактує інтелектуальний потенціал спільноти або окремої людини як здатність (спроможність) акумулювати нагромаджену традиційну інформацію, творити на її основі нові знання та досвід і приймати оптимальні рішення щодо якісно нових засад (норм) співжиття для людства як світової (а може і космічної) родини [8]. Тобто науковець не розділяє мікро та макрорівень інтелектуального потенціалу, а проводить аналогію.

Для України формування та використання інтелектуального потенціалу країни – важливе завдання. 11.10.05 р. був проведений Круглий стіл на тему „Використання інтелектуального потенціалу країни — шлях до ефективності та конкурентоспроможності продукції" [9]. Учасниками Круглого столу були: Комітет Верховної ради України з питань науки та освіти; Національна академія наук України; Академія технологічних наук України; Міністерство освіти і науки України, Державний департамент інтелектуальної власності; Міністерство промислової політики України; Український Науково-технологічний Центр; Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Академії правових наук України; Інститут інтелектуальної власності і права; Український інститут науково-технічної і економічної інформації Міністерства освіти і науки України; підприємства та організації України. Констатували, що питанням інноваційного розвитку економіки й ефективному використанню інтелектуального потенціалу країни в нашій державі досі приділяється вкрай недостатньо уваги. Це не сприяє запровадженню в Україні механізмів ефективної інноваційної діяльності, яка ґрунтується на використанні нових знань, інформації та технологій, з урахуванням

тісних зв'язків по горизонталі „винаходи-власність" та по вертикалі „наука-освіта-інновації-виробництво". Були розглянуті нормативно-правові питання (з метою стимулювання захисту національної інтелектуальної власності та введення її в господарський оборот на бухгалтерський облік і їх використання), методичне забезпечення інноваційного підприємництва (забезпечення інноваційної діяльності шляхом розроблення нових та внесення змін до діючих нормативно-методичних документів), інституціонально-організаційні заходи (створити Національний центр інноваційного розвитку України, створити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації у сфері інтелектуальної власності державних службовців та керівників підприємств).

Президент України В. Ющенко, нагороджуючи лауреатів Державної премії України у галузі науки та техніки 2005 р. й лауреатів щорічних премій Президента України для молодих учених, підкреслив, що інтелектуальний потенціал держави – ключовий фактор, що визначає її успішне майбутнє. „Ми переконані, що майбутнє будь-яких націй у третьому тисячолітті буде визначатися розвитком науки, освіти та технологій. Ми хочемо бачити нашу країну конкурентноздатною та успішною", – відзначив В. Ющенко й додав, що Державні й Президентські премії є свідченням того, що Україна високо цінує інтелектуальну працю. „Ваші досягнення, особливо сьогодні, вкотре підкреслюють, що Україні є чим і ким пишатися" [10].

Наприклад, Полтавський державний центр науково-технічної і економічної інформації є складовою частиною державної системи науково-технічної інформації і виконує функції головного державного органу НТІ в регіоні [11]. У центрі ведеться практична та консультативна робота у сфері інтелектуальної власності. Центр здійснює обслуговування у фондах інформаційних ресурсів: інформаційно-довідковій бібліотеці, включаючи базу даних повних описів патентів України та джерелах, доступних у мережі Інтернет. Полтавський ЦНТЕІ здійснює інформаційне забезпечення обласних програм соціально-економічного й культурного розвитку, підтримки підприємництва, енергозбереження, розвитку внутрішнього ринку, підвищення кваліфікації фахівців. Центр спеціалізується на проведенні соціологічних і маркетингових досліджень, організації виставок, презентацій, семінарів, інших заходів щодо поширення досягнень науки й техніки, виробничого досвіду. Сайт „Інтелектуальний потенціал Полтавщини" даного центру презентує наукові установи, вищі навчальні заклади, підприємства області в ракурсі їх інноваційної та науково-технічної, дослідницької роботи. Основною метою створення даного Інтернет-ресурсу є активізація

прикладної науково-технічної діяльності в області, надання допомоги в налагодженні активних контактів між науковцями та підприємцями. Аналогічні центри створені у Львівській, Чернігівській, Івано-Франківській, Хмельницькій, Донецькій та Одеській областях. Ми спостерігаємо, що в Україні формується нова генерація людей, які, використовуючи й об'єднуючи інтелектуальний та людський капітал різних фахівців (науковців, викладачів, підприємців), співпрацюючи з органами влади, утворюють соціально-економічний простір, який побудований на новітніх досягненнях науки із застосуванням останніх інформаційних даних, де постійно відбувається якісний відбір кращих проектів, що стимулює подальший соціально-економічний розвиток даного регіону.

Таким чином, огляд наукової літератури та практичного досвіду дозволяє зробити висновок: інтелектуальний капітал є формою людського капіталу; він складається з наступних елементів: кадровий капітал; інтелектуальна власність; маркетингові активи; інтелектуальний потенціал є показником інтелектуального капіталу і може проявлятися на мікро- та макрорівні; інтелектуальний потенціал країни формується як об'єднання інтелектуальних потенціалів усіх галузей; першоосновою інтелектуального капіталу є освіта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Врубелевський В., Мороз О., Саєнко Ю. Ера Інтелекту. http://www.universum.org.ua/journal/2001/intl1112.html
2. Капелюшников Р. Человеческий капитал России: Эволюция и структурные особенности. http://www.ecsocman.edu.ru/images/ pubs/2006/08/08/0000283175/05-46-54-Kapelyushnikov.pdf
3. Бекер Г. Человеческий капитал (главы из книги). Воздействие на заработки инвестиций в человеческий капитал // США: экономика, политика, ідеологія. – 1993. – № 11. – С.109–119. (http://www.libertarium.ru/libertarium/69974)
4. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во „Знання", КОО, 2001. – С.16–17.
5. Інноваційна складова економічного розвитку: Монографія / НАН України, Ін-т економіки. Відп. ред. Л.К. Безчасний. – Київ, 2000. – 261 с.
6. Панченко Є. Інтелектуальний потенціал компаній: досвід емпіричного дослідження // Економіка України. – 2005. – № 10. С.14–24.
7. Селезнев Е.Н. Интелектуальный потенциал – показатель состояния интелектуального капитала и эффективности его использования // Финансовый менеджмент. – 2004. – №5. http://creativeconomy.ru/library/prd56.php
8. Вовканич С. Інтелект у шатах духовності http://prima.franko.lviv.ua/mediaeco/zurnal/N2/Unyk_apokal/vovkanych-intel.htm
9. http://patent.km.ua/ukr/articles/group24/i720
10. http://osvita.org.ua/news/?news_id=19365&lang=uk&from=subscribe
11. http://www.nti.poltava.ua/